ARTIKLER 129

JOBB, BARN OG LIKESTILLING

OM KVINNERS TILPASNING TIL ARBEID OG FAMILIE

AV

AN-MAGRITT JENSEN

WORK, CHILDREN AND EQUALITY

ON THE ADAPTATION OF WOMEN TO WORK AND FAMILY

OSLO 1981

STATISTISK SENTRALBYRÅ

ARTIKLER FRA STATISTISK SENTRALBYRÅ NR. 129

JOBB, BARN OG LIKESTILLING

OM KVINNERS TILPASNING TIL ARBEID OG FAMILIE

AV

AN-MAGRITT JENSEN

WORK, CHILDREN AND EQUALITY

ON THE ADAPTATION OF WOMEN TO WORK AND FAMILY

OSLO 1981

ISBN 82-537-1617-6
ISSN 0085-431x

FORORD

Denne artikkelen presenterer noen hovedtrekk i de endringer som har funnet sted for kvinners tilknytning til arbeidsmarked og familie. Vi forsøker å tegne et omriss av virkningen på kvinners livssituasjon av de omfattende forskyvninger mellom yrkesdeltakelse og familierolle. Et spørsmål som reises er om disse forskyvninger kan sies å innebære en utvikling mot større likestilling mellom kjønnene.

Artikkelen er, bortsett fra mindre endringer, trykket i tidsskriftet Materialisten nr. 3, 1981 med tittelen "Gifte kvinners yrkesaktivitet". Statistisk Sentralbyrå takker for samtykke til bruk av artikkelen.

Statistisk Sentralbyrå, Oslo, 19. oktober 1981

Arne Øien

PREFACE

This article presents some main changes which have taken place in recent years in the relationship of women to labour market and family life. We attempt to draw a picture of the effects on the life situation of women of the considerable changes in the relationship between employment and the traditional family role of women. One question being asked is whether these changes indicate a development towards greater equality between women and men.

The article is, expect for minor adjustments, also published in the journal Materialisten no. 3, 1981 with the title "Labour force participation of married women". The Central Bureau of Statistics gratefully acknowledges the consent to use the article.

Central Bureau of Statistics, Oslo, 19 October 1981

Arne Øien

INNHOLD

Side

1. Endringer i forholdet mellom familie og yrkesliv 7
   1.1. En modell for kvinners integrering i yrkeslivet 7
   1.2. Utvikling av yrkesdeltakelse blant kvinner i Norge 8
   1.3. To generasjoner - et eksempel 10
   1.4. Yrkesdeltakelse og barnetall 11
   1.5. Tilpasning til husmorrollen 12
   1.6. Forskyvninger mellom yrkesdeltakelse og familierollen 13
2. Karakteren av tilknytningen til arbeidsmarkedet 14
   2.1. Deltid 14
   2.2. Det kjønnssegregerte arbeidsmarked 15
   2.3. Omsorgsperioder 17
   2.4. Utdanning 18
3. Avslutning 20

Sammendrag på engelsk 21

Litteratur 23

Utkommet i serien Artikler fra Statistisk Sentralbyrå (ART) 24

CONTENTS

	Page
1. Changes in the relationship between family and employment	7
1.1. A model of female integration into the labour market	7
1.2. Development of female employment in Norway	8
1.3. Two generations - an example	10
1.4. Employment and number of children	11
1.5. Adaptation to the role of a housewife	12
1.6. Shifts in the roles of employment and family	13
2. The character of the relationship to the labour market	14
2.1. Part-time work	14
2.2. The sex segregated labour market	15
2.3. Periods of child care	17
2.4. Education	18
3. Conclusions	20
Summary in English	21
References	23
Issued in the series Articles from the Central Bureau of Statistics (ART)	24

INNLEDNING

Tradisjonelt har kvinnen hatt omsorgsarbeid i hjemmet som sin primære oppgave. Er det slik enda? Svært mange kvinner er yrkesaktive, også blant de gifte. Utviklingen har klart gått i retning av at det blir stadig mer vanlig å kombinere familieliv og yrkesaktivitet. Er det da slik at den økende yrkesaktivitet går på bekostning av familieliv, eller omvendt, at familieliv er et hinder for yrkesaktivitet? Det kan være rimelig å spørre på hvilken måte yrkesaktivitet lar seg kombinere med omsorg for familie. Flere muligheter står åpne.

I denne artikkelen skal vi utdype gifte kvinners situasjon. Først skal vi diskutere utviklingstendenser for yrkesaktivitet og omsorgsforpliktelser i hjemmet. Barnetall vil bli brukt som mål for omsorgsforpliktelser. Deretter skal vi se nærmere på hvilke trekk som karakteriserer kvinnelig yrkesdeltakelse og stille spørsmålet om hvilken betydning omsorgsarbeidet har for kvinners plassering på arbeidsmarkedet.

Artikkelen bygger på offentlig statistikk og på data fra Fruktbarhetsundersøkelsen 1977. Dette er en undersøkelse foretatt av Statistisk Sentralbyrå der vel 4 000 kvinner i alderen 18 til 44 år ble intervjuet. Data fra undersøkelsen er under bearbeiding.

1. ENDRINGER I FORHOLDET MELLOM FAMILIE OG YRKESLIV

1.1. En modell for kvinners integrering i yrkeslivet

Oppenheimer (1972) analyserer utviklingen av kvinners yrkesdeltakelse ut fra en antakelse om at det eksisterer et samspill mellom de behov produksjonslivet i et samfunn har, og de demografiske og sosiale forutsetninger som gjør det mulig å oppfylle behovene.

Ifølge Oppenheimer har den historiske utvikling av kvinners tilknytning til arbeidsmarkedet gjennomgått flere stadier. I det tidlige industrialiseringsstadiet ble det produktive arbeid i økende grad utført utenfor familieenheten. Spørsmålet om hvordan økonomien kunne dra nytte av den "ikke hjemlige" kvinnelige arbeidskraft samtidig som den tradisjonelle familiestruktur ble opprettholdt, ble i første omgang løst ved at den yrkesaktive periode for kvinner var begrenset til årene før ekteskapet. Denne delvise løsning på problemet ved å kombinere hjem og yrkesaktivitet ble understreket ved normer som støttet enslige kvinners yrkesaktivitet samtidig som de gifte kvinner, med unntak av de fattige, fikk støtte i synet på at deres plass var i hjemmet.

Det neste stadiet inntrer når samfunnet er blitt avhengig av yrkesaktive kvinner til å utføre bestemte typer oppgaver. Kvinnene er blitt integrert i yrkeslivet innen spesielle sektorer. Det kjønnssegregerte arbeidsmarked kan ikke uten videre utviskes ved å sette menn i "kvinnejobber".

Endringer på viktige samfunnsområder påvirker imidlertid tilgangen på kvinnelig arbeidskraft. Blant annet øker betydningen av utdannelse. I det tredje stadiet er arbeidsmarkedet i den situasjon at behovet for kvinnelig arbeidskraft overgår tilgangen på unge, ugifte kvinner som ikke befinner seg i utdanningssystemet.

Det fjerde stadiet består i en mer omfattende integrering av kvinner i samfunnsøkonomien. De normative restriksjoner mot yrkesaktivitet blant gifte kvinner synker generelt og blir spesifikt knyttet til kvinner med små barn, mens kvinner som har gjort seg ferdig med den perioden blir oppmuntret til å gå ut i yrkeslivet. Slik forklarer Oppenheimer en endring i en ideologi som opprinnelig tilsa at kvinners plass var i hjemmet såfremt det overhodet var mulig, til en ideologi som tilsier at kvinner bør være hjemme/ha kort arbeidstid så lenge de har små barn.

Innenfor dette tankeskjema er det også viktig at kvinner, ettersom de i økende grad befester sin plass i produksjonslivet, vil utvikle sine egne krav i retning av en egalisering mellom kjønnene på arbeidsmarkedet. Dette utgjør Oppenheimers siste stadium. Det består i reaksjoner mot den opprinnelige kjønnssegregering og på dette stadium vil det finne sted et økende press blant en del kvinner i retning av å bryte ut av de tradisjonelt kvinnelige yrker og inn i den mannsdominerte del av arbeidsmarkedet.

Her skal vi se om utviklingen i yrkesdeltakelse blant kvinner i Norge i hovedsak har fulgt et mønster som fanges opp av Oppenheimers stadier.

1.2. Utvikling av yrkesdeltakelse blant kvinner i Norge

Opplysninger om yrkesaktivitet blant kvinner generelt viser at ved århundreskiftet var rundt 30 prosent av kvinnene yrkesaktive. Inntil 1960 gikk tendensen klart i retning av at et minkende antall kvinner gikk ut i yrkeslivet. Vi hadde en svak oppgang mellom 1960 og 1970, som er det siste året vi har data for folketelling (Ljones, 1979, tab. 2.3). Familiearbeidskraften, dvs. bondekvinnene, er ikke regnet blant de yrkesaktive kvinnene i denne sammenheng.

Fra 1945 og utover sank ekteskapsalderen, og ettersom ekteskap og yrkesliv på denne tiden i liten grad har vært kombinert, sank også kurven over kvinner i alt i yrkesaktivitet.

Den fallende kurven over yrkesaktivitet fram til 1960 kan følgelig fortelle oss noe om at kvinner nå har kortere perioder av livet sitt som voksne og ugifte, altså innskrenking i den tradisjonelt yrkesaktive periode for kvinner.

Samtidig finner vi at det å være gift ikke lenger betyr den samme avsondring fra yrkeslivet som tidligere.

Ved århundreskiftet hadde en helt ubetydelig del av alle gifte kvinner yrkesaktivitet som viktigste kilde til livsopphold. I 1970 gjaldt det 20 prosent (Ljones 1979).

I tiden 1972 til 1979 økte tallet på kvinner i inntektsgivende arbeid med 24 prosent (Sosialt utsyn 1980, s. 37).

Olav Ljones (1979) viser at utviklingen i yrkesprosent for kvinner i alt 1950 - 1970 har gått i retning av en klar nedgang for de aller yngste av kvinnene og en like klar oppgang blant kvinner over ca. 35 år.

Tallene fra 1950 til 1978 tyder på at den største økningen i yrkesaktivitet blant kvinner har funnet sted for de gifte kvinner rundt 40 år og over, som ikke har barn eller med yngste barn over 7 år (Ljones, 1979 tab. 2.12 og 2.13 og Sosialt utsyn 1980, tab. 2.14). 18 prosent av alle kvinner i inntektsgivende arbeid var gift og hadde barn under 7 år i 1973. I tiden fram til 1979 sank andelen av småbarnsmødre blant alle kvinner i inntektsgivende arbeid til 12 prosent. Dette skjedde til tross for en klar økning i yrkesprosenten for denne gruppen kvinner. Gifte kvinner med barn under 7 år hadde en yrkesprosent på 35 i 1972. I 1979 hadde deres yrkesprosent økt til 51 (Sosialt utsyn 1980, tab. 2.14). Forklaringen på disse tilsynelatende motsatte tendenser ligger i at antall kvinner med barn under 7 år sank i samme periode. Totalt sank antall fødsler pr. 1 000 innbyggere med 30 prosent i årene 1969 til 1979 (Noack/Østbye, 1981, kap. 3).

I grove trekk kan det se ut til at Oppenheimers stadier for kvinners tilknytning til det "ikke-hjemlige" arbeidsmarked kan utgjøre en ramme som gir innsikt i utviklingen i yrkesdeltakelse blant kvinner også i Norge. Dersom kvinner tilknyttet jordbruket holdes utenfor, finner vi at yrkesaktivitet i første industrialiseringsperiode i særlig grad gjaldt unge ugifte kvinner.

Ettersom nedgang i giftemålsalder og økning i utdannelse begrenset tilgangen på kvinner i denne gruppen, ble middelaldrende kvinner i økende grad tilknyttet arbeidsmarkedet.

Tendensen nå er at kvinner går ut i yrkesaktivitet i økende grad i alle faser av livet. Fra å være en gruppe arbeidstakere som kunne

trekkes inn etter behov, har en stor gruppe kvinner nå egne krav å stille overfor arbeidsmarkedet.

Fortsatt er det imidlertid en uløst konflikt hvordan yrkesaktivitet kan kombineres med familieliv. Foreløpig kan det se ut til at kvinner i økende omfang blir yrkesaktive, mens den rolle familien tradisjonelt har spilt, begrenses.

Vi skal se hvordan denne utviklingen har endret kvinners livssituasjon betraktelig i dette århundre.

1.3. To generasjoner - et eksempel

For fødselskohortene 1901 til 1950 har det funnet sted en klar utvikling i retning av høyere yrkesaktivitet for gifte kvinner på alle stadier av livsløpet (Sørensen 1980).

Disse endringer i kvinnerollen kan illustreres ved å skissere de forskjellige livssituasjoner til kvinner født rundt 1901 - 1910 og 1941 - 1950, dvs. kvinner som i dag er henholdsvis 70-80 og 30-40 år gamle.

Kvinner født i 1901 - 1910 giftet seg i gjennomsnitt da de var mellom 25 og 26 år (Historisk statistikk 1978, tab. 13). Barnefødsler var nokså jevnt fordelt over hele den reproduktive periode (Historisk statistikk 1978, tab. 15). 40 prosent av kvinnene fikk mer enn 3 barn (Dyrvik 1976, tab. 2). Svært få regnet egen yrkesaktivitet som deres viktigste kilde til livsopphold. 4 prosent av disse gifte kvinnene var yrkesaktive da de var 30-39 år (altså i 1931 - 1940), mens denne prosentandel økte noe ettersom de ble eldre (og familieforpliktelsene avtok). Rundt 10 prosent av dagens 70-80-årige kvinner hadde egen yrkesaktivitet som viktigste kilde til livsopphold i en alder av 50-59 år (altså rundt 1960) (Sørensen 1980, tab. 4b).

For å oppsummere kan vi si at den typiske livssituasjon til dagens 70-80-årige kvinne kan karakteriseres ved følgende kjennetegn. Hun giftet seg seint, hadde en relativt lang fruktbar periode, fikk 3-4 barn og var i liten grad yrkesaktiv. Hun hadde familien som sin hovedbase.

Et hopp fram i tida, til de kvinner som ble født under og etter 2. verdenskrig, dvs. som er 30-40 år i dag, gir et helt annet bilde av kvinners livssituasjon.

Sammenlignet med 70-80-åringen, har de yngre kvinnene giftet seg tidlig, rundt 22 år. Nesten 3/4, eller 75 prosent av dem har fått barn før de fylte 30 år og selv om de fortsatt er inne i sin reproduktive periode tyder utviklingen på at de fleste har gjort seg ferdig med barnefødsler i denne perioden (Historisk statistikk, 1978).

Antall barn har også sunket. Det er i dag vanligere å ha 2 barn enn å ha flere.

Og yrkesaktivitet? Nærmere 1/4 (27 prosent) av gifte kvinner i alderen 20-29 år hadde yrkesaktivitet som viktigste kilde til livsopphold i 1970 (Sørensen, 1980, tab. 4b).

Den typiske livssituasjon til dagens 30-40-årige kvinner er på vesentlige områder forskjellig sammenlignet med den til eldre kvinner. De har giftet seg relativt tidlig og har hatt en fruktbar periode som for de flestes vedkommende ble avsluttet før de ble 30 år. I den perioden har de født et par barn. En betydelig andel har kombinert dette med yrkesaktivitet. Familie er fortsatt en base, men ikke enerådende.

1.4. Yrkesdeltakelse og barnetall

Utviklingen i forholdet mellom yrkesaktivitet og fruktbarhet kan illustreres ved hjelp av et diagram. Dette må ikke leses som et uttrykk for en direkte sammenheng, dvs. at kvinner prioriterer yrkesaktivitet framfor barnefødsler. Imidlertid kan diagrammet tjene som en illustrasjon på endringer i kvinners situasjon.

I diagrammet er nivået for gifte kvinners yrkesdeltakelse og nivået for samlet fruktbarhetstall i 1972 satt til 100 prosent. Kurvene viser differansen mellom hvert enkelt år i forhold til basisåret i prosent. Vi finner at yrkesdeltakelse hadde økt 25 prosent fra 1972 til 1979. I 1972 var yrkesprosenten for gifte kvinner 40, i 1979 var den 50. Samlet fruktbarhetstall sank med 27 prosent i samme periode (fra 2,4 i 1972 til 1,7 i 1979).

En generell nedgang i fruktbarhetsnivået har funnet sted over de siste 100 år, med unntak av årene fra 1945 til 1965. Dette er altså ingen ny og dramatisk utvikling sett i et historisk perspektiv. De samme utviklingstrekk finner vi igjen i så godt som alle vestlige industriland. I denne sammenheng er hensikten å vise hvordan reproduksjon minker i omfang mens produksjon utenfor den private sfære har fått økende betydning for gifte kvinner.

Mange gifte kvinner befinner seg imidlertid forsatt utenfor yrkeslivet.

Diagram 1. Kumulative, prosentvise endringer i yrkesdeltakelse og samlet fruktbarhetstall fra 1972[1])

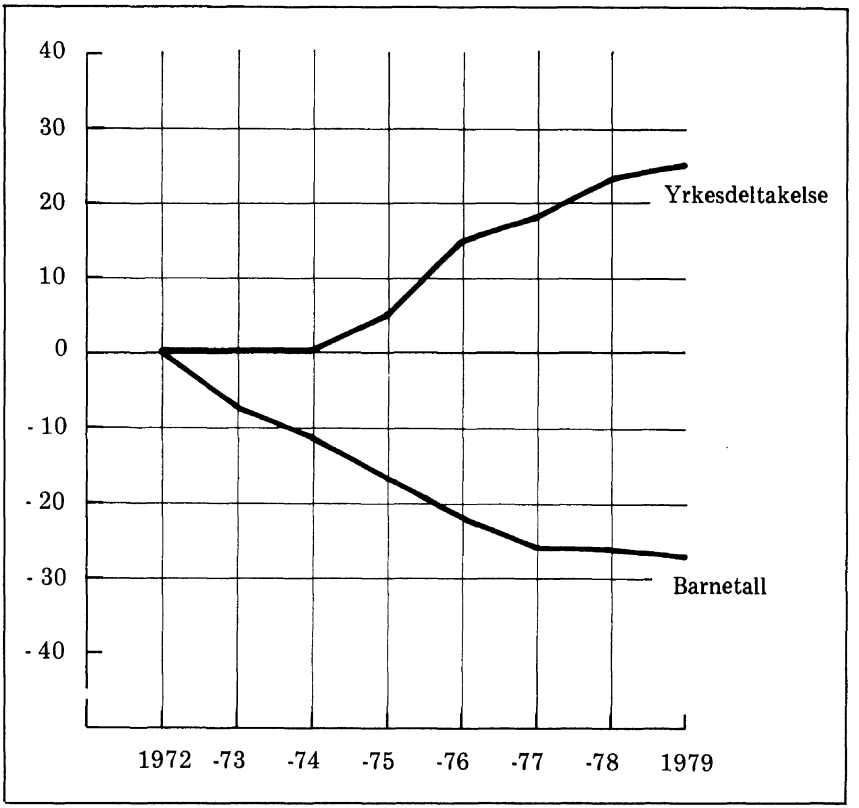

1.5. Tilpasning til husmorrollen

Rundt 1 million personer sto utenfor arbeidsstyrken i 1976. Av disse utgjorde de gifte kvinner 460 000. I en undersøkelse utført av Statistisk Sentralbyrå av gifte kvinners behov for og ønsker om sysselsetting, oppgav kvinnene som viktigste grunn til ikke å gå ut i yrkeslivet, at de var opptatt av husarbeid hjemme. Dette gjaldt særlig aldersgruppene 25-29 og 30-39 år, der nærmere 90 prosent av kvinnene utenfor arbeidsstyrken oppgav dette som viktigste grunn til ikke å søke arbeid.

En god del kvinner har behov for eller ønsker om å gå ut i arbeidslivet, særlig i aldersgruppen 25-29 år. 40 prosent av kvinnene i denne aldersgruppen som ikke var i arbeid, gav uttrykk for at de ønsket dette. De to viktigste grunnene til dette var

a) kontaktbehov (oppgitt av halvparten) og

b) ønsker om egne penger (oppgitt av 1/3)

---

1) Yrkesdeltakelse = sysselsatte gifte kvinner i inntektsgivende arbeid. Arbeidsmarkedsstatistikk 1973 - 1979, tab. 7, 11, 15. Barnetall = samlet fruktbarhetstall, Folkemengdens bevegelse, 1979, tab. 7.

Som viktigste grunn til at de likevel ikke var yrkesaktive, nevnte de manglende tilbud på deltidsarbeid (42 prosent). (Foss 1980).

Ifølge denne undersøkelsen kan det se ut som om en stor del av kvinnene står utenfor arbeidsmarkedet på grunn av vanskeligheter med å kombinere yrkesliv og familieliv, noe som i seg selv ikke innebærer et subjektivt valg om å være hjemmeværende husmor.

Yrkesaktivitet ser ut til å være et alternativ til den private familiesfære i langt større grad enn det kan ha vært hos våre bestemødre. Begynner kvinner å "synliggjøres"?

1.6. Forskyvninger mellom yrkesdeltakelse og familierolle

Spørsmålet er hvordan disse observasjoner kan knyttes sammen med det vi tidligere har sett av endringer i kvinners livssituasjon.

I stor grad kan man si at forskyvninger innen gruppen yrkesaktive kvinner, fra de unge og ugifte til de middelaldrende gifte, og nå til å omfatte store grupper av kvinner i alle faser av livsløpet, er en avspeiling av de forandringer som har funnet sted i forholdet mellom familie, utdanning og yrkesliv.

Kvinnene i første halvdel av dette århundre gjorde seg ferdig med yrkeslivet før de gikk inn i ekteskapet. Ettersom ekteskapsalderen på denne tiden var relativt høy, innebar dette at en god del kvinner hadde yrkeserfaring på det tidspunkt da de giftet seg.

Dagens 30-40-årige kvinne startet på en helt annen måte. De deltok i høyere grad i yrkeslivet fra starten. I motsetning til foreldregenerasjonen som "holdt seg på matta" inntil omsorgsfunksjonene i hjemmet avtok, viser kurven over yrkesdeltakelse at dette er et ganske vanlig alternativ for mange innen den yngre generasjon også i småbarnsfasen.

To trekk ser ut til å gjelde ved beskrivelsen av yrkestilknytning for ulike generasjoner fram til 1970.

a) Det ene er at yrkesaktiviteten innen hver generasjon, målt i 5-årsgrupper fra 15 til 69 år, har økt med økende alder.

b) Det andre er at hver ny generasjon i større grad enn den foregående er yrkesaktiv (Sørensen, 1980, tab. 4b).

Dette er et bilde av noen trekk ved utviklingen fra århundreskiftet. Grovt sett kan man si at denne har vært preget av at kvinner i stadig større grad er blitt "frigjort" fra hjemmet som hovedarena. Den type arbeid som kan knyttes direkte til stell av barn, er blitt lagt tidligere i livsløpet, konsentrert over en kortere periode og med de lavere barnetall blitt mindre omfattende. Gifte kvinner har i stigende grad gått ut i yrkeslivet, særlig i perioder da de ikke er småbarnsmødre.

Kvinner er ikke i samme grad som tidligere henvist til den private sfære. Blant de av kvinnene som fortsatt har hjemmet som hovedarena, er ønsket og behovet for en plass i yrkeslivet stort.

I den videre framstilling skal det drøftes om den forskyvning som har funnet sted i forholdet mellom yrkesdeltakelse og familierolle innebærer en mer jevnbyrdig stilling i forhold til mannen.

2. KARAKTEREN AV TILKNYTNINGEN TIL ARBEIDSMARKEDET

Har økningen i kvinners yrkesdeltakelse ført til økt likestilling mellom menn og kvinner?

Det blir da viktig å se nærmere på karakteren av tilknytning til arbeidsmarkedet for gifte kvinner. Det første trekket som springer en i øynene er omfanget av deltidsarbeid.

2.1. Deltid

Av 1 889 000 sysselsatte personer i alt i 1. kvartal 1978 var rundt fjerdeparten sysselsatte på deltid. Mens 5 prosent av de sysselsatte menn arbeidet deltid, gjaldt dette 59 prosent av de sysselsatte gifte kvinnene (NOU 1980: 52, s. 35). Generelt er utdanningsnivået lavere blant dem som arbeider deltid enn blant dem som arbeider heltid. For et flertall av de deltidsarbeidende (76 prosent) er arbeidsinntekten så lav at den ikke gir grunnlag for økonomisk uavhengighet (NOU 1980: 52, s. 48). Deltidsarbeidende er videre ikke knyttet like fast til yrkeslivet som en heltidsansatt. 90 prosent av de heltidsansatte har fast ansettelse, mens dette gjelder 64 prosent av de deltidsansatte.

Resultater fra en svensk undersøkelse gir et lite innblikk i hva tall om deltidsarbeid forteller om kvinners prioritering mellom familie og yrkesliv.

Kvinners andel av ansvaret for husarbeid er klart lavere når de arbeider heltid enn når de ikke er yrkesaktive. Ved å sammenligne yrkespassive med deltidsarbeidende kvinner, kommer en fram til små forskjeller. "Resultatene kan tolkes dit at det forhold at kvinnen arbeider deltid har liten effekt på mannens innsats i husarbeidet" (NOU 1980:52, s. 91). Deltidsarbeidet kommer følgelig inn som en tilleggsaktivitet til familierollen for kvinner, ikke som et alternativ. Spørsmålet er hvilke konsekvenser dette har for kvinners plassering på arbeidsmarkedet.

2.2. Det kjønnssegregerte arbeidsmarked

Dersom vi bruker som definisjon på "kvinneyrke" de yrker der 2/3 av de sysselsatte eller flere er kvinner, så befinner 66 prosent av alle sysselsatte kvinner seg i et kvinneyrke. Hovedeksponentene for kvinneyrker er: Sykepleie og annet pleiearbeid, kontorarbeid, hotell- og restaurantarbeid, vaktmester- og reingjøringsarbeid.

Disse fire yrkeskategoriene representerer alene nærmere halvparten av alle sysselsatte kvinner (47 prosent). Yrkene er preget av høy andel deltidsansatte.

Tabell 1. Andel deltidsansatte etter yrkeskategori. Prosent

	Andel deltid
Sykepleie og annet pleiearbeid	43
Kontorarbeid	33
Hotell - restaurant	59
Vaktmester - reingjøring.....	69

K i l d e: SA Sosialt utsyn 1980, tabell 2.17.

Data fra Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 viser samtidig en klar overvekt av kvinner med lav utdannelse innen disse yrkene.

Tabell 2. Andel kvinner med utdanning lavere enn examen artium etter yrkeskategori. Prosent

	Utdanning lavere enn examen artium
Sykepleie og annet pleiearbeid ..	54
Kontorarbeid	64
Hotell - restaurant	84
Vaktmester - reingjøring	95

K i l d e: Fruktbarhetsundersøkelsen 1977.

Som et eksempel på kjønnenes karrieremuligheter og bruken av disse kan man se på kontoryrket, et kvinneyrke.

I 1977 utgav Likestillingsrådet en rapport over "Utviklingen i kvinners og menns stilling på kontor i 20-årsperioden 1956 - 1976". Her vises at mens det totale antall funksjonærer ved bedrifter økte fra 34 000 til 79 000 i 1956 - 1976, så sank andelen kvinner fra 25,2 prosent til 20,9 prosent. Antallet kvinnelige funksjonærer steg følgelig klart i mindre grad enn antall mannlige.

Også blant kontorfunksjonærer sank kvinneandelen fra 46 prosent i 1956 til 42 prosent i 1976.

Som forklaring på dette utviklingstrekket påpeker Likestillingsrådet:

"...den endring i selve stillingsstrukturen som har funnet sted i løpet av de siste 20 årene. Det har nemlig skjedd en langt sterkere prosentvis økning av høyere kontorstillinger i bedriftene enn av antall lavere. Ettersom menn er i flertall i de høyere stillingene og kvinnene i de lavere, fører dette til at kvinneandelen synker totalt" (s.3). Som én av grunnene til at antallet høyere kontorstillinger relativt sett har økt i raskere takt enn de lavere, blir det framhevet at rasjonalisering som følge av nyere teknologi som f.eks. EDB i første rekke vil ramme de lavere kontorstillinger.

Rapporten tar opp fordelingen mellom kjønnene blant kontorfunksjonærer på ulike alderstrinn. På grunnlag av sitt materiale skisseres de ulike karrierer henholdsvis for kvinner og menn.

Kvinnene er særlig sterkt representert blant kontorfunksjonærer i de laveste aldersgruppene (18-19 år). I denne aldersgruppen har både kvinner og menn stort sett ukvalifisert arbeid, men kvinnene har dette i større grad enn menn.

For aldersgruppen 25-29 år begynner kjønnsforskjellene å gjøre seg gjeldende. Det er her tale om to hovedtendenser.

a) En stor del av de kvinnelige kontorfunksjonærene har falt ut.

b) Antall mannlige funksjonærer øker sterkt.

I denne aldersgruppen blir grunnlaget lagt for en utvikling av et karrieremønster som beveger seg i ulike retninger for de to kjønn.

I en alder av 30-39 år er mennene så godt som fullstendig ute av de laveste stillingsgruppene innen kontoryrkene, mens 90 prosent av kvinnene fortsatt befinner seg der.

Kvinnenes del av det kjønnssegregerte arbeidsmarkedet er preget av en familieorientering heller enn yrkeskarriereorientering. Dette bildet trer klart fram ved å se på kvinnenes yrkesaktivitet i perioden med omsorg for små barn.

2.3. Omsorgsperioder

Det karrieremessige forløp innen i det minste en del av arbeidsmarkedet blir i stor grad fastlagt nettopp i den perioden da kvinner er opptatt av å ivareta sine omsorgsfunksjoner i hjemmet.

Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 har gitt muligheter for noe mer innsikt i kvinners tilknytning til arbeidslivet i den perioden av livet da de har små barn. Her skal kun nevnes noen forhold som kan kaste lys over problemstillingen. Kvinner som hadde født barn, ble spurt om de hadde vært yrkesaktive før og mellom barnefødsler. Det er mange problemer knyttet til bruken av disse svarene. Vi vet ikke noe om omfanget av yrkesaktiviteten i disse periodene, og kvinnene kan ha lagt ulike vurderinger til grunn for å svare henholdsvis positivt eller negativt. Tallene nedenfor kunne vært utdypet med ytterligere opplysninger fra Fruktbarhetsundersøkelsen 1977, om avstand mellom barna, kvinnens alder og utdanning og så videre. Her er hensikten å si noe om omsorgsperiodens betydning for kvinnens tilknytning til yrkeslivet. Derfor kun noen få tall.

Tabell 3. Yrkesaktivitet i reproduktiv periode for kvinner med minst ett barn. Prosent[1)]

	Andel yrkesaktive	Antall kvinner
Før første fødsel	83	2 497
Mellom første og annen	45	1 828
Mellom de to siste	41	782
Alle på intervjutidspunkt	63	2 813

1) Uoppgitt er holdt utenfor prosentueringsgrunnlaget.

Antall kvinner som har besvart de enkelte spørsmål varierer. Kun kvinner med minst to barn har for eksempel fått spørsmål om yrkesaktivitet mellom første og annen fødsel. Relativt mange kvinner har benyttet seg av "vet ikke" svar og er utelukket fra prosentueringsgrunnlaget her. Hovedpoenget blir illustrert ved et markant fall i yrkesaktiviteten i tiden fra før første fødsel til de er inne i sin reproduktive periode.

Kvinnene ble også spurt om de selv ventet å føde flere barn enn dem de allerede hadde. Et slikt spørsmål er ikke like relevant for alle kvinner. En kvinne på 40 år kan gi et svar med større sikkerhet enn en kvinne på 25. Mange av de yngre kvinnene hadde ikke gjort seg opp en mening, og selv for dem som gav et svar, kan resultatet bli et annet enn det de tenkte på intervjutidspunktet. Likevel, hensikten her er å antyde.

Tabell 4. Kvinner med barn etter yrkesaktivitet og etter om de har avsluttet sin reproduktive periode eller ikke. Prosent

	Yrkesaktive	Ikke-yrkesaktive
I alt	100	100
Avsluttet	67	54
Ikke avsluttet	20	29
Vet ikke	13	17
Antall kvinner	1 774	1 039

Tabell 4 er regnet på grunnlag av kvinner som har født minst ett barn og som lever i samliv med en mann. Den viser at mens 67 prosent av de yrkesaktive kvinnene ikke regner med å få flere barn, så gjelder dette 54 prosent av de ikke-yrkesaktive kvinnene. Det er flere innen denne gruppen som svarer at de ønsker seg flere barn, og det er flere som svarer at de ikke har bestemt seg. Det er altså klart en større andel av de yrkesaktive kvinnene som regner med å ha lagt barnefødslene bak seg, enn blant de ikke-yrkesaktive.

Kvinner trekkes fortsatt i stor grad ut av yrkeslivet i den fasen av livet da de har ansvar for små barn. Deres forventninger om å ivareta sine familieforpliktelser blir også gjenspeilet i deres utdanningsvalg.

2.4. Utdanning

Folketellingsresultater viser en klar sammenheng mellom utdanning og yrkesdeltakelse for kvinner (Ljones 1979). Utdanning er en faktor som kan være med på å forklare hvorfor en økende andel gifte kvinner ikke lenger kun vier seg til omsorgsarbeid.

I 1975 hadde 24,5 prosent kvinner utdanning på gymnasnivå, mot 10,4 prosent i 1950. Sett for befolkningen som helhet økte utdanningsnivået både for kvinner og menn i årene 1950 til 1975, men forskjellene mellom kjønnene ble opprettholdt. Menn har fortsatt høyere utdanning enn kvinner.

Bildet blir noe lysere når man sammenligner utdanningsnivå blant ungdom. Unge jenter er representert i samme grad som unge gutter på det høyeste trinn av den videregående skolen. 54 prosent av dem som fullførte eksamen artium i skoleåret 1978 var jenter. Kvinneandelen ved universi-
examen artium i 1978 var jenter. Kvinneandelen ved universitetene økte fra 24 til 38 prosent i årene 1965 til 1978.

Det kan synes paradoksalt at man på den ene side kan vise til den veldige økning i andel kvinner som tar høyere utdanning, mens man på den annen side finner at dette ikke har gitt seg utslag i at utdanningsgapet mellom menn og kvinner har minket. Forklaringen ligger i at menn tilsvarende har økt lengden på sin utdanning, og på denne måten beholder "forspranget" i forhold til kvinner. Selv om kvinneandelen ved universitetene totalt sett økte, så er det kun et fåtall av disse kvinnene som fullfører et universitetsstudium til embetseksamen av høyere grad.

Forskjellene mellom kjønnene trer fram når vi ser på lengde og valg av type utdanning. 69 prosent av de nye kvinnelige universitetsstudentene oppgav i 1978 at de kun tok sikte på eksamen i et enkelt fag eller forberedende prøve. Tilsvarende tall for menn var 38 prosent (Sosialt utsyn 1980, kap. 5).

I Sosialt utsyn 1980 gis denne konklusjon på forskjeller i utdanningsvalg mellom jenter og gutter: "Videregående yrkesutdanning er fortsatt preget av tradisjonelle valg blant jenter og gutter. Dessuten gir mange av de jentedominerte utdanningene ikke kompetanse for noe yrke i det hele tatt, slik som f.eks. husholdningsfagene. Det synes fortsatt å være klare hindringer mot at kvinner går inn i mange mannsdominerte utdanninger og yrker ..... I 1978 var det 93 prosent kvinner ved hjelpepleierskolene, 85 prosent ved sykepleierskolene og 31 prosent i medisinstudiet" (s. 138).

"Normalsituasjonen" for en kvinne er følgelig at hun på et relativt tidlig stadium av livet sitt gifter seg og får ett eller to barn nokså raskt. Hun er hjemmeværende nettopp i den fasen av livet da mannen fastlegger sin yrkeskarriere. Hun har i stor grad forutsett dette livsløpet og har enten ikke tatt noen videre utdanning eller allmenutdanning, eller har tatt utdanning på et mellomnivå der seinere yrkesaktivitet ofte lar seg kombinere med det å ta seg av familie.

Kvinnene vil ofte møte problemer når de kommer så langt at de synes de kan frigjøre seg fra omsorgsfunksjonene. For det første vil de mangle en tidsmessig utdanning, og for det andre vil de møte et arbeidsmarked der de "gode og interessante" jobbene allerede er besatt.

3. AVSLUTNING

I første del av denne framstillingen ble det lagt vekt på å beskrive utviklingen av kvinners tilknytning til produksjon og reproduksjon. Det ble vist at mens dette var omtrent helt avskjermede sfærer i det tidlige industrialiseringsstadiet, så har tendensen i økende grad gått i retning av at kvinner tar del innen produksjonsområdet. De har beveget seg ut av reproduksjonen som hovedbase og en stor del av de gifte kvinnene kombinerer nå sin yrkesrolle med sin omsorgsrolle.

Dette kan sees som et resultat av samfunnsmessige og demografiske endringer som ligger i produksjonens opprinnelige behov for reservearbeidskraft, utviklingen i utdanningssystemet, senkningen i giftealder og nedgang i barnefødsler, for å nevne noe.

Ved å gå nærmere inn på karakteren av den tilknytning kvinner har til arbeidsmarkedet, finner vi imidlertid at selv om omfanget på familien er begrenset, så er konflikten mellom yrkesliv og familieliv ikke løst. Kvinner øker sin yrkesdeltakelse, men i perioder da barna er små, trekker en stor del seg ut av arbeidslivet eller de reduserer omfanget av yrkesaktiviteten. Mange kvinner har gjennom sin utdanning på forhånd innstilt seg på en slik utvikling. Det fører til at store grupper av kvinner er henvist til yrker som i liten grad stiller krav til kontinuitet og innsats.

Kvinner deltar i arbeidslivet, men utgjør som gruppe fortsatt B-laget. Konflikten mellom familie og yrkesliv blir i de aller fleste tilfelle løst ved at familien trekker det lengste strå.

Den økte andel av kvinner i alt og særlig av gifte kvinner som har gått ut i yrkesaktivitet, ser ikke ut til å ha endret vesentlig den ulike fordeling av goder mellom kjønnene.

SUMMARY IN ENGLISH

A model of the integration of women into the labour market is presented by Oppenheimer (1972). Her point of view is that women have been integrated into the labour market in a way which make them not easily substitutable by other groups in the labour force. She discusses the manners in which demographic and social changes in the population have had an impact on the characteristics of women joining the labour force. One main change in female employment is the tendency to combine family life and labour force participation.

The development in Norway indicates considerable changes regarding the group constituting the female labour force. From being an activity mostly reserved for unmarried women, with the exception of poor wives, female employment has come to influence family life to a considerable degree. At the same time there also have been both a lowering in the age at marriage and an increase in the level of education. Both trends have resulted in a reduction of the traditional female labour force and thus increased the probability of new groups of females joining the labour force.

The change in the situation of married women is illustrated by a comparison of the situation of women born 1901 to 1910 to the one of women born 1941 to 1950. A typical life-pattern of a woman belonging to the first cohort is that she married late, had a relatively long period of child-bearing, had on an average 3 to 4 children and did probably not participate in the labour market after she had born her first child. The younger woman was facing a condiserably different situation. She married earlier, had a short period of child-bearing, had on an average 2 children and was often working outside the home, even after she became a mother.

We find that in the period when labour market participation was growing in importance, the number of children was shrinking. From 1972 to 1979 both trends were particularly strong. During the same period a considerable part of women working as housewives were positive to the idea of getting a job, when circumstances allowed for this.

These observations lead out to the conclusion that labour force participation seems to have become integrated as an important part of the life of married women. We also may conclude that family life no longer is the dominating life-style for a married woman.

The next question is whether we may say that this development can be characterized as a trend towards equality between women and men. We have used four indicators of equality: the extent of part-time working, the sex segregation in the labour market, the periods of child care, and the level of education. We find that the female situation with respect to each of the four indicators makes the woman a looser in the competition for a career in the labour market. In this respect we are not able to conclude that the rise of female employment has changed the distribution of privileges between women and men.

LITTERATUR

Dyrvik, Ståle (1976): *Ekteskap og barnetal - ei gransking av fertilitetsutviklinga i Norge 1920 - 1970* Statistisk Sentralbyrå, Artikler nr. 89.

Foss, Olav (1980): *Holdninger og adferd på arbeidsmarkedet.* Statistisk Sentralbyrå, Samfunnsøkonomiske Studier nr. 44.

Likestillingsrådet (1977): *Utviklingen i kvinners og menns stilling på kontor i 20-årsperioden 1956 - 1976.* Oslo

Ljones, Olav (1979): *Kvinners yrkesdeltaking i Norge.* Statistisk Sentralbyrå, Samfunnsøkonomiske Studier nr. 39.

Noack, Turid og Lars Østbye (1981): *Fruktbarhet blant norske kvinner.* Resultater fra Fruktbarhetsundersøkelsen 1977. Statistisk Sentralbyrå. Samfunnsøkonomiske Studier nr. 49.

NOU 1980: 52: *Valg av arbeidstid.*

Oppenheimer, Valerie Kincade (1972): *Demographic Influence on Female Employment and the Status of Women. In Changing Women in a Changing Society.* Joan Hubert (red.). The University of Chicago Press, Chicago and London.

Sørensen, Annemette (1980): *Fragmenter av norske kvinders livsløp.* Institutt for anvendt sosialvitenskapelig forskning Notat nr. 4. Oslo

Statistisk Sentralbyrå (1973 - 1979): *Arbeidsmarkedstatistikk* Norges Offisielle Statistikk A 629, A 813, A 958, B 128.

Statistisk Sentralbyrå (1979): *Folkemengdens bevegelse* Norges Offisielle Statistikk B 143.

Statistisk Sentralbyrå (1970): *Folke- og boligtelling 1970* Norges Offisielle Statistikk A 693.

Statistisk Sentralbyrå (1980): *Sosialt utsyn.*

Statistisk Sentralbyrå (1978): *Historisk statistikk* NOS XII 291.

Utkommet i serien ART
Issued in the series Articles from the Central Bureau of Statistics (ART)

Nr. 120 Bjørg Halvorsen: Fruktbarheten i og utenfor ekteskap i Norge 1946 - 1975 Marital and Extramarital Fertility in Norway 1980 97 s. kr 11,00 ISBN 82-537-1077-1

" 121 IB Thomsen og Erling Siring: On the Causes and Effects of Non-Response Norwegian Experiences Om årsakene til og virkningene av frafall Erfaringer fra Norge 1980 52 s. kr 11,00 ISBN 82-537-1107-7

" 122 Tor Skoglund: REGION En modell for regional kryssløpsanalyse REGION A Model for Regional Input-Output Analysis 1980 61 s. kr 11,00 ISBN 82-537-1125-5

" 123 Ådne Cappelen: Inntektsfordeling og konsum 1962 - 1978 Income Distribution and Consumption 1980 87 s. kr 11,00 ISBN 82-537-1146-8

" 124 Ådne Cappelen, Inger Holm og Paal Sand: MODIS IV Virknings-tabeller for 1978 MODIS IV Impact Tables for 1978 1980 76 s. kr 11,00 ISBN 82-537-1200-6 ISSN 0085-431X

" 125 Charlotte Koren: MIFO - En modell for analyse av folketrygdens alderspensjon MIFO - A Model for Analysis of the Old Age Pension of the National Insurance 1981 43 s. kr 10,00 ISBN 82-537-1239-1 ISSN 0085-431X

" 126 Erik Biørn: The Consumption Function and the Life Cycle Hypothesis: An Analysis of Norwegian Household Data Konsumfunksjonen og livsinntektshypotesen: En analyse av norske husholdningsdata 1981 Sidetall 22 Pris kr 10,00 ISBN 82-537-1248-0 ISSN 0085-431X

" 128 Knut Eggum Johansen og Henning Strand: Macroeconomic Models for Medium and Long-Term Planning Makroøkonomiske modeller for planlegging på mellomlang og lang sikt Sidetall 35 Pris kr 10,00 ISBN 82-537-1603-6 ISSN 0085-431X

" 129 An-Magritt Jensen: Jobb, barn og likestilling Om kvinners tilpasning til arbeid og familie Work, Children and Equality On the Adaptation of Women to Work and Family 1981 24 s. kr 10,00 ISBN 82-537-1617-6 ISSN 0085-431X

Fullstendig oversikt over tidligere nummer av serien Artikler finnes i nr. 120.

Publikasjonen utgis i kommisjon hos
H. Aschehoug & Co. og Universitetsforlaget, Oslo,
og er til salgs hos alle bokhandlere
Pris kr 10,00

Omslag trykt hos Grøndahl & Søn Trykkeri, Oslo

ISBN 82-537-1617-6
ISSN 0085-431x